

ДОРОГАМИ ЗВИТЯГИ У ВОРОЖИХ ТИЛАХ

Напад фашистської Німеччини та її сателітів на Радянський Союз викликав нагальну необхідність у найстисліші терміни перевести на військові рейки роботу народного господарства, всіх ланок державного, політичного апарату, мобілізувати всі ресурси на непримиренну боротьбу з ворогом. З урахуванням військової і політичної ситуації терміново перебудовувалась робота розвідки й контррозвідки НКДБ. Створювались нові структури й формування, працівники яких мали вчасно і постійно направляти вищому та місцевому партійному і державному керівництву, військовому командуванню необхідну інформацію, вести охорону тилів діючої армії, виявляти і знешкоджувати ворожу агентуру.

Так, у народному комісаріаті державної безпеки України вже на самому початку війни сформували 4-е управління, а в областях — спеціальні відділи, їх функції на різних етапах Великої Вітчизняної війни з урахуванням змін оперативної обстановки, ситуації на тимчасово окупованих фашистами територіях, постійно видозмінювалися. У заключні роки війни особлива увага приділялась засиланню у глибокі тили ворога диверсійно-розвідувальних, оперативно-чекістських груп і спеціальних загонів, а також агентів-диверсантів для руйнування промислових об'єктів, комунікацій, знищення живої сили і техніки німецько-фашистської армії та її союзників. З жовтня 1943 року і до закінчення війни у ворожі тили було введено 53 такі підрозділи, до складу яких входило 780 чоловік. На місці подій вони поповнювались за рахунок місцевих жителів-патріотів, радянських військових полонених, яким вдавалося втекти з фашистських таборів. Унаслідок кількісний склад таких формувань значно збільшився і нараховував майже 4 тисячі бійців.

Критеріями при доборі людей слугували не суто формальні ознаки приналежності до органів державної безпеки, партійності, національності, перебування у полоні чи на тимчасово окупованій гітлерівцями території. Насамперед бралися до уваги патріотизм, сила волі, фізична і психологічна витривалість, вміння володіти зброєю. Не останню роль відіграло знання німецької чи інших іноземних мов, комунікабельність, вміння швидко орієнтуватися у найскладніших ситуаціях. Звичайно, керівники таких груп і загонів проходили всебічну підготовку.

У спеціальних школах здійснювалось навчання радистів, опанування ними нової радіоапаратури. У міру пересування лінії фронту на Захід у Києві та Львові були заново переобладнані потужні радіоцентри. Їхня модернізована апаратура дозволяла вести переговори з найвіддаленішими кореспондентами. За цей період навчено, споряджено й закинуто у тил ворога у складі спеціальних груп і загонів 112 всебічно підготовлених радистів. Як показали подальші події, вони з честю виконали поставлені перед ними завдання.

Загони і групи діяли за заздалегідь визначеними маршрутами і завданнями. Правда, нерідко конкретна бойова і суспільно-політична ситуація, погодно-кліматичні умови примушували вносити корективи й поправки.

Бійці невидимого фронту часто-густо потрапляли у надзвичайно складні ситуації. І все ж, вони пройшли величезні відстані на окупованих територіях західних областей України і Білорусі, Польщі, Чехословаччини, Румунії й Угорщини. У літню спеку і зимовії, весняне бездоріжжя і осінні дощі. Долаючи гірські перевали і крутояри, ріки й лісові болотяні гущавини. Не як туристи, а як воїни. З безперервними боями, виходячи з розставлених ворогом пасток.

Під час таких переходів і привалів здійснювались диверсії й бойові операції на залізничному транспорті, промислових об'єктах, шосейних комунікаціях ворога, в адміністративних центрах. Активні дії загонів і груп притягували, наче магніт залізо,

людей мужніх і переконаних з числа військовополонених, яким удалося втекти з фашистських концтаборів, місцевих патріотів, особливо Польщі й Чехословаччини, сприяли створенню широкого антифашистського опору окупантам.

Подаємо короткі результати диверсійно-розвідувальної та бойової діяльності оперативно-чекістських, диверсійно-розвідувальних груп і спеціальних загонів НКДБ УРСР лише упродовж з 1 січня 1944-го по 11 травня 1945-го року. Вони:

- вивели з ладу 23 військові заводи та інші важливі промислові об'єкти;
- підірвали 19 опор електроліній високої напруги;
- знищили 8 стаціонарних і пересувних радіостанцій;
- зруйнували 18 різних складів.

Деякі цифри просто вражають. Підірвано або знищено:

- 110 залізничних і шосейних мостів;
- 207 залізничних ешелонів з живою силою і технікою ворога;
- 9 бронепоездів і бронеплатформ;
- 119 дзотів та кулеметних гнізд.

Окрім того, десантниками:

- вбито й поранено 22519 ворожих солдат та офіцерів;
- захоплено у полон 3287 солдат та офіцерів ворожих збройних сил;
- роззброєно 6747 солдат та офіцерів.

Слід також додати, що діючими у ворожому тилу групами й загонами органів державної безпеки з допомогою місцевого населення ліквідовано 90 працівників гестапо та фашистських запродавців.

У ці дані не увійшла велика кількість знищеної й захопленої зброї та бойової техніки. Не піддається виміру ціна повідомлень, що надійшли радянському командуванню про концентрацію угруповань військ противника, його опорні вузли оборони, розташування замаскованих аеродромів тощо.

Працівники СБ України опрацювали численні матеріали про діяльність у тилу ворога груп і загонів, створених 4-м Управлінням НКДБ УРСР, які досі зберігалися під грифами «секретно». Результати цієї аналітичної роботи вирішили оприлюднити. Хай з запізненням, але люди повинні знати про тих безіменних героїв невидимого фронту, чия мужність, відвага, високий професіоналізм і полум'яний патріотизм наближували перемогу над гітлеризмом.

Наведемо лише окремі приклади дій таких загонів і груп. З 25 травня по 7 липня 1944 року у Чернівецькій та Закарпатській областях діяв спеціальний загін «Волинці». У його складі нараховувалось 120 бійців і командирів, серед яких 6 працівників органів держбезпеки, 3 радисти. Загін без особливих ускладнень перейшов лінію фронту і рушив у рейд по Чернівецькій, частково — Закарпатській областях, маючи намір вийти в Трансильванію, щоб згодом на території Угорщини розгорнути розвідувально-диверсійну діяльність. Проте здійснити намічене не вдалося. В умовах прифронтової смуги, насиченої німецькими й угорськими військами, загін потрапив у жорсткі лабета переслідувачів. Довелося постійно маневрувати, відбиваючись від ворога. А тут закінчились продукти харчування, все менше ставало боєприпасів. За таких умов загін, згідно з наказом, повернув назустріч частинам Червоної Армії, що наступали.

У боях загинуло 12 «волинців», ще 40 з них були поранені, вкрай виснажені від голоду. І все ж жертви не виявилися марними. Бійці загону добули і передали центру цінні матеріали про ворога, про ситуацію на окупованих німцями територіях. Командир — капітан держбезпеки Петро Федорович Форманчук, уродженець с. Жизниківці колишньої Кам'янець-Подільської області. Хоробрий і витривалий партизан, умілий командир. Його заступник — Дмитро Іванович Васильченко. Його характеризують як надзвичайно мужню і безмежно віддану Батьківщині людину. На жаль, у липні 1944 р. після важкого поранення

потрапив до фашистів у полон і після катувань був розстріляний. Загинули в боях оперпрацівник Василь Тихонович Райченко, радист Дмитро Васильович Нестеров та інші.

Активно, вміло й рішуче діяли в західних областях України та Білорусі оперативно-чекістські групи «Унітарні» (командир В.А.Хондошко, нагороджений орденом Червоного Прапора, двома орденами Червоної Зірки, багатьма медалями), «Дружба» (командир М.Г.Онищук), «Розгром» (командир Г.Ф.Бурлаченко).

Варто згадати диверсійно-розвідувальну групу «Амурці» і її командира Костянтина Миколайовича Клюкіна. Костянтин Миколайович — людина нелегкої долі. З 1923 по 1937 рік працював в органах ОДПУ-НКВС. Був заарештований по звинуваченню у зв'язках з політзасланцями (працював тоді у Казахстані). Але через кілька місяців звільнений з-під арешту за недоведеністю вини. У ніч на 8 жовтня 1944 р. група вилетіла літаком зі Львівського аеродрому і приземлилася біля міста Зволен (Словаччина), маючи завданням у подальшому вийти у райони міст Брно та Відень. У перших числах січня 1945 р. досягла району Пуста-Вес у 65 км на північний схід від м. Братислава. Тут розгорнула свою базу і почала виконувати поставлені завдання. З 10 чоловік група виросла у бойовий загін до 65 воїнів. Ними здійснено 10 диверсійних актів, зокрема підірвано 8 залізничних ешелонів з живою силою і технікою ворога. Красномовна деталь: група втрат не зазнала.

Порівняно невелика за кількістю (12 чоловік) група «Нітра» встигла з 1 жовтня 1944 р. по 21 лютого 1945 року завдати стількох неприємностей фашистам, що їх вистачило б на цілий полк. Здійснено 6 диверсійних актів, підірвано 5 залізничних ешелонів. Командуванню 1-го Білоруського фронту надійшла інформація про дислокацію штабу німецької армії в м. Шидловець, про оборонні споруди й концентрацію військ по берегах річки Пилиця (притока Вісли) та ін.

Очолював групу не професійний розвідник, а лейтенант інженерних військ Анатолій Герасимович Сапронов, колишній начальник штабу партизанського загону Мозулева. Командуванням представлявся до нагородження орденами Леніна, Олександра Невського, Червоної Зірки та іншими високими відзнаками.

До числа тих, кого охарактеризовано з найкращого боку, увійшли диверсійно-розвідувальні групи «Арсенал» (командир Микола Семенович Калмиков), «Балканці» (керівник Іван Петрович Могильник), «Перемога» (командир Олександр Юхимович Попов), «Вибух» (командир Андрій Юхимович Белявцев) та багато інших.

Про кожну групу, кожну людину, яка входила до її складу, можна писати багато. Прикладом може слугувати хоча б оперативно-чекістська група «Закордонні», якою командував Олександр Пантелеймонович Святогоров, харків'янин, старший оперуповноважений НКДБ УРСР. Його заступником призначено Володимира Гордійовича Волостнова. Колишній прикордонник у червні 1942 р. потрапив у полон у м. Севастополі, а згодом — до табору військовополонених. Та не змирився з становищем раба. Організував групу з 28 полонених, яка зуміла втекти. Нескорені воїни влилися до групи «закордонців» і проявили себе якнайкраще. Фома Якимович Агладзе — грузин. У перших боях з ворогом був важко поранений і залишився на окупованій території, де зумів організувати партизанський загін. Після з'єднання з частинами Червоної Армії увійшов до складу «Закордонних», став заступником командира групи.

Короткі підсумки дій групи з 16 жовтня 1944 р. по кінець травня 1945 року. Починали з 12 активних бійців. З часом виросли до загону в 100 чоловік. «Закордонні» пустили під укіс 2 потяги з живою силою і технікою ворога, знищили й поранили біля 300 його солдат і офіцерів. У Братиславі та інших містах Словаччини створили 5 підпільних диверсійно-розвідувальних груп, які також діяли досить активно.

Слід відзначити, що ефективності дій радянських розвідників багато в чому сприяла підтримка місцевих патріотів-антифашистів. Зокрема, тісно співробітничала з польськими підпільниками група «Вісла» (командир Олексій Олександрович Лотов), чеськими і

словацькими — «Заграва» (командир — Павло Васильович Федоров), «Гром» (командир Григорій Іванович Степовий) та інші.

Показові щодо цього дії оперативно-чекістської групи «Факел» (командир Яків Олексійович Козлов). Після ретельної підготовки 15 членів групи з необхідним спорядженням з Мелецького аеродрому (Польща) 25 березня 1945 р. благополучно десантувалися біля м. Добржиш у Чехії. Діяла група цілеспрямовано, рішуче і майстерно. Залучаючи до бойових операцій місцеве населення, бійці вивели з ладу до 2 тисяч німецьких та 400 власівських солдат і офіцерів. Затримано 69 ворожих офіцерів. Серед них такі «акули», як начальник штабу власівської армії генерал Трухін та полковник угорської армії Йозеф Шимані. Їх було доставлено у м. Київ в НКДБ УРСР. Воїнами «Факела» було захоплено 200 зарядів надсекретної протитанкової зброї нового типу «Панцер-Фауст».

Бійці загонів і груп не лише завдавали ворогу відчутних ударів. Несли й вони значні втрати. З 4 серпня по 16 листопада 1944 року диверсійно-розвідувальна група «Штурм» (командир Іван Іванович Караваєв) з 11 чоловік виросла до 110 активних бійців. У жорстоких боях майже всі вони поклали голови. З ворожого тилу повернулось лише 3 бійці.

Ніщо не пропадає, не зникає безслідно. Добрі справи і погані вчинки. Герої і боягузи. Патріоти і зрадники. Історія кожному віддає по заслугах.

Редколегія нашого часопису має намір розповіді про бійців загонів і груп, які діяли у ворожому тилу в період Великої Вітчизняної війни, викладати в наступних номерах більш докладно. Історики одержать «інформацію для роздумів». Але справа не лише у цьому. Пущені під укіс потяги, знищені й полонені ворожі солдати й офіцери — то показники військової майстерності й звитяги. Передані Центру й військовому командуванню відомості про ворога — ознака професійної придатності розвідників.

Не забуваймо, однак, інше — високий авторитет, завойований бійцями невидимого фронту, завойований в антифашистів Польщі і Угорщини, Румунії і Чехословаччини, та й самої Німеччини. Його здобували, звичайно, молоді люди, яким нині за 70. Ми хочемо нагадати колишнім учасникам груп і загонів про їхню буремну молодість. Дітям і онукам тих, хто не дожив до наших днів, — про душевну красу, патріотизм, волю до перемоги їхніх батьків і матерів, дідусів і бабусь.

Будемо щиро вдячні тим, хто надішле доповнення, нову інформацію про дії чекістів у ворожому тилу, висловить свої зауваження і пропозиції щодо висвітлення цієї теми.